PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 28 / KIVONATOS JEGYZET

A személyiség időben bontakozik ki

Modern személyiség- és fejlődéspszichológiai integráció

Nagy kérdés: Hogyan lehet a személyiség egyszerre viszonylag stabil és az élet során változó?

Történeti hely és alapfeltevés

A vonáselméletek az emberek közötti viszonylag tartós különbségeket, a fejlődéslélektan az életkori változásokat vizsgálta. A modern integráció összekapcsolja a két kérdést: **mi marad fenn, mi változik, és milyen feltételek között?** Nem önálló, egyetlen alapítóhoz kötött iskola, hanem kutatási hagyományok találkozása. A biológiai hajlamok, a tapasztalat és a társas környezet egymással összefüggésben alakítják a fejlődést (Caspi és mtsai, 2005).

Costa és McCrae: öt tág személyiségdimenzió

Paul Costa és Robert McCrae az ötfaktoros modell mérésének és vizsgálatának meghatározó alakjai. A Big Five tág dimenziói: **neuroticizmus** (negatív érzelmekre való hajlam); **extraverzió** (társas aktivitás, asszertivitás); **nyitottság** (élmények és gondolatok iránti fogékonyság); **barátságosság** (együttműködés, bizalom); **lelkiismeretesség** (szervezettség, kitartás).

Ezek folytonos dimenziók, nem öt embertípus. A modell elsősorban **leíró rendszerezés**: a pontszám önmagában nem magyarázza meg a tulajdonság eredetét. McCrae és Costa (1987) önjellemzések és mások értékeléseinek faktorstruktúráját vetették össze; az öt dimenzió többféle mérésben is megjelent. A mérők és megfigyelők közötti egyezés nem volt tökéletes.

Temperamentum: a viselkedés korai stílusa

A temperamentum korán megjelenő különbségeket jelöl az érzelmi reakciókban, aktivitásban és szabályozásban. Van biológiai alapja, de nem változatlan és nem azonos a teljes személyiséggel. **Alexander Thomas és Stella Chess** a gyermek sajátosságai és a környezeti elvárások illeszkedését hangsúlyozta: **goodness of fit** (1977).

Saját példa: egy új társaságban lassan feloldódó gyereknek segíthet a fokozatos ismerkedés. A fejlődési kérdés nem pusztán az, milyen a gyerek, hanem az is, hogyan találkozik az ő reakciómódja a helyzet követelményeivel. Ez szemléltetés, nem minden gyermekre érvényes nevelési recept.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 28 / KIVONATOS JEGYZET

Stabilitás, változás és kölcsönös alakítás

Fogalmak, módszerek és korlátok

Mit jelent, hogy valaki „ugyanolyan maradt”?

Rangsorbeli stabilitás: mennyire marad hasonló az emberek egymáshoz viszonyított helyzete egy vonásban. **Átlagos szintváltozás:** változik-e a csoport átlaga. **Egyéni változás:** az adott személy saját pontszáma hogyan módosul. Ezek eltérő kérdések.

Saját példa: két barát lelkiismeretességi pontszáma egy képzeletbeli skálán 30 és 50, később 40 és 60. Mindketten változtak, az átlag nőtt, a sorrend mégis megmaradt. A stabil rangsor tehát összeegyeztethető fejlődéssel. A pillanatnyi fáradtságból fakadó szétszórtság viszont önmagában nem tartós vonásváltozás.

Kagan: korai gátoltság és későbbi viselkedés

Jerome Kagan és munkatársai (1988) két hosszú távú vizsgálatban kezdetben erősen visszafogott vagy spontán kétéveseket követtek. **Mérés:** viselkedés ismeretlen helyzetekben, későbbi társas reakciók és élettani mutatók. Hétévesen a korábban gátoltabb csoport többsége visszahúzódóbb volt idegenekkel. Ez valószínűségi folytonosság, nem minden gyermekre érvényes jóslat; a szélsőséges csoportokból a teljes népességre óvatosan általánosíthatunk.

Caspi és Moffitt: a fejlődési pálya követése

Avshalom Caspi, Terrie Moffitt és munkatársaik (2003) a dunedini követésben a hároméves kori, vizsgálók által értékelt viselkedési stílusokat kapcsolták a 26 éves kori személyiségjellemzéshez. A korai különbségek későbbi mintázatokkal jártak együtt. A követés a folytonosságot mutatja, de önmagában nem bizonyítja, hogy egyetlen korai tulajdonság okozta a felnőttkori személyiséget.

Személy-környezet tranzakció

A személy választja és alakítja a helyzeteit, mások reagálnak rá, ezek a tapasztalatok pedig visszahatnak rá. Például a szívesen kezdeményező fiatal több társas szerepet vállalhat, amelyek további gyakorlást és visszajelzést adnak. Ez lehetséges kölcsönös folyamat, nem környezettől független „belső program” (Caspi és mtsai, 2005).

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 28 / KIVONATOS JEGYZET

Életút és környezet egy közös keretben

Fogalmak, módszerek és korlátok

Bronfenbrenner, módszerek és mai hatás

Urie Bronfenbrenner és Pamela Morris bioökológiai modellje: folyamat, személy, kontextus, idő (PPCT). Központi szerepűek a rendszeres, kölcsönös közeli interakciók. A család és iskola mikrorendszer; kapcsolatuk mezorendszer; a szülő munkahelye közvetett exorendszeri hatás; a kulturális-intézményi keret makrorendszer. A történeti idő és az életesemények is számítanak (2006).

Longitudinális kutatás: ugyanazokat az embereket mérik többször. Roberts és mtsai (2006) 92 longitudinális mintát összesítve több vonás átlagos változását találták; fiatal felnőttkorban például nőtt a lelkiismeretesség és az érzelmi stabilitás. A csoportátlag nem egyéni menetrend. Korlát: lemorzsolódás, kohorszkülönbségek, a mérés időbeli összehasonlíthatósága; a követés önmagában nem kísérlet.

Négy tengely, tévesztések és vizsgaválasz

Általános: érzelmi reakció, önszabályozás. **Személyiség:** vonások és egyéni mintázatok. **Fejlődés:** változás a teljes életúton. **Társas:** kapcsolatok és intézményi környezet. Kapcsolódás: 25., motiváció; 27., öröklődés és környezet; 30., kultúra. **Ne keverd össze!** Vonás ≠ állapot; temperamentum ≠ sors; stabilitás ≠ változatlanság; Big Five ≠ diagnózis.

Vizsgán 30 másodpercben: az integráció a tartós egyéni különbségeket fejlődési pályák részeként kezeli. Costa és McCrae a vonások mérését, Thomas és Chess az illeszkedést, Kagan a korai temperamentumot, Caspi és Moffitt a hosszú távú folytonosságot vizsgálta. Bronfenbrenner a környezeti összefüggéseket emeli ki. A stabil rangsor és az átlagos változás egyszerre is fennállhat.

Szakirodalom

Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development* (6th ed., pp. 793-828). Wiley. https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114

Caspi, A., Harrington, H., Milne, B., Amell, J. W., Theodore, R. F., & Moffitt, T. E. (2003). Children's behavioral styles at age 3 are linked to their adult personality traits at age 26. *Journal of Personality, 71*(4), 495-514. https://doi.org/10.1111/1467-6494.7104001

Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology, 56*, 453-484. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141913

Kagan, J., Reznick, J. S., & Snidman, N. (1988). Biological bases of childhood shyness. *Science, 240*(4849), 167-171. https://doi.org/10.1126/science.3353713

McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(1), 81-90. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.81

Roberts, B. W., Walton, K. E., & Viechtbauer, W. (2006). Patterns of mean-level change in personality traits across the life course: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 132*(1), 1-25. https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.1

Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development.* Brunner/Mazel. https://books.google.com/books?id=f-pGAAAAMAAJ